

HACI NÜREDDİN EFENDİ'NİN MAKTELI ÜZERİNE BİR İNCELEME¹ *A Dissection on Haji Nūr al-Dīn Afandī's Maqṭal*

Eyüp AKDOĞAN²

²Arş. Gör., Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Türk-İslam Edebiyatı, eyupakdogan@hakkari.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2084-9154

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

31.03.2021

Kabul/Accepted:

23.04.2021

DOI:

10.51592/kulliyat.906974

Anahtar Kelimeler

Türk-İslam Edebiyatı,
Maktel, Maktel-i Hüseyin,
Hacı Nüreddin Efendi, El
Yazma Eser.

Keywords

Turkish-Islamic Literature,
Maqṭal, Maqṭal al- Husayn,
Haji Nūr al-Dīn Afandī,
Manuscript Vestige.

ÖZ

Türk İslâm edebiyatı sahası içerisinde İslâmî gelenekten beslenerek vücûda gelmiş önemli türlerden birisi de Maktel-i Hüseyin'lerdir. Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyin yazma geleneği, ilk olarak Yûsuf-ı Meddâh'a nispet edilen Maktel-i Hüseyin ile başlamış olup günümüze kadar bu türde birçok eser kaleme alınmıştır. Makalemizin temel konusu olan Hacı Nüreddin Efendi'nin Hüseyin'in Makteli ise, bu geleneğin mühim bir örneğini teşkil etmektedir. Bu anlamda söz konusu eserin, tespit edebildiğimiz üç yazma nüshası dışında çok sayıda matbu nüshası da bulunmaktadır. Hacı Nüreddin Efendi'nin Hüseyin'in Makteli'nin yazma nüshaları ile matbu nüshalarını mukayese edildiğinde, eserin yer yer çeşitli eklemelere maruz bırakılarak tahrifata uğradığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla eserin matbu nüshaları esas alınarak yapılan çalışmalarda, müellife yönelik haklı eleştirilerin yanı sıra haksız ve tutarsız eleştiriler de yapılmıştır. Makalemizde eserin yazma ve matbu nüshalarının tetkiki neticesinde elde edilen bilgi ve bulgular ile mevcut çalışmaların karşılaştırılması sonucunda elde edilen sonuçlar, eser hakkındaki problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte söz konusu eser, kendi türünde yazılmış olan diğer maktellerle şekil ve muhteva açısından mukayese edilerek eserin, Türk İslâm edebiyatı tarihindeki yeri ve önemi tayin edilmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

One of the important genres that came to life by composing on the Islamic tradition in the field of Turkish-Islamic literature is Maqṭal al- Husayn (Lament Threnody of Husayn). The tradition of writing Maqṭal al- Husayn in Turkish literature first started with Maqṭal al- Husayn, which is attributed to Youssef Meddâh, and many such works have been written up to this day. The Maqṭal al- Husayn of Haji Nūr al-Dīn, which is the main subject of our article, constitutes an important example of this tradition. In this sense, the work in question has many printed copies besides the three manuscript copies we can detect. When we compare the manuscripts of Haji Nūr al-Dīn's with Maqṭal al-Husayn, it was found that the work was subjected to various additions and distorted. Therefore, in the studies based on the printed copies of the work, unfair and inconsistent criticisms were made as well as justified criticisms of the author. In our article, the results obtained as a result of the examination of the manuscript and the printed copies of the work and the results obtained as a result of the comparison of the existing studies with the recent studies will contribute to the solution of the problems about the work. In addition, the work in question will be compared with other models written in its own genre, in terms of form and content, and the place and importance of the work in the history of Turkish-Islamic literature will be determined.

Atıf/Citation: Akdoğan, E. (2021), "Hacı Nüreddin Efendi'nin Makteli Üzerine Bir İnceleme", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 13(Nisan), 1-18.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Eyüp AKDOĞAN, eyupakdogan@hakkari.edu.tr

¹ Bu makale, Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ danışmanlığında hazırlanan "Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilerek hazırlanmıştır. Bkz.: Eyüp Akdoğan, *Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

GİRİŞ

Türk İslâm edebiyatında önemli bir tür olan Maktel, öldürmek manasına gelen k-t-l/ قتل kelimesinden türemiştir. Maktel kelime anlamı olarak, “birinin katl olunduğu yer,” (Şemseddin Sami 2013: 1389), veya “öldürülme zamanı, vahşice öldürme; ölümlere sebep olan büyük savaş” (Güngör 2003: 455) gibi anlamlara gelirken Maktel-i Hüseyin ise, Hz Hüseyin’in Kerbela’da şehit edilmesini konu alan manzum ve mensur eserler olarak tanımlanmaktadır (Güzel 2014: 429).

Maktel-i Hüseyin yazma geleneği, Türk İslâm edebiyatında ilk olarak Yûsuf-ı Meddâh’a nispet edilen *Maktel-i Hüseyin* (763/1362)² ile başlamış olup Yahya b. Bahşî’nin *Maktel-i Hüseyin* (905/1499)³, Lâmi’î Çelebi’nin *Maktel-i Âl-i Resûl* (934/ 1527-1528’den önce)⁴ ve Fuzûlî’nin *Hadikatü’s-Sü’edâ* (952-954/1545-1546)⁵ adlı eserleriyle günümüze kadar devam ederek bu türde birçok eser kaleme alınmıştır.⁶ Makalemizin konusunu oluşturan Hacı Nûreddîn Efendi’nin *Hüseyin’in Makteli* (940/1533-1534) de Türk İslâm edebiyatı sahası içerisinde yer alan önemli maktellerden biridir.

Abdülkadir Karahan’ın halk arasında en çok rağbet gören, okunan ve yayılan (Karahan 1938-39: 23) şeklinde nitelendirdiği eserin müellifi olan Hacı Nûreddîn Efendi, aslen Kastamonu’nun “Daday”⁷ ilçesinden olup, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın ilk yarısında yaşamış mutasavvıf bir şairdir.⁸ Müellifin tespit edebildiğimiz tek eseri *Hüseyin’in Makteli*’dir.⁹ Eser, 1285/1868-69 yılından itibaren taş basması olarak “*Vak’a-i Kerbelâ*” başlığıyla farklı

² Eser üzerinde birçok çalışma yapılmış olup bunlar içerisinde hazırlanan en son çalışma Kenan Özçelik’in yüksek lisans tezidir. Bkz: Kenan Özçelik, *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

³ Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Eroğlu, “Yahya Bin Bahşî ve Maktel-i Hüseyin’i”, Ed. Âlim Yıldız, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*, Sivas, 2010, c. II, s.s. 43-59.

⁴ Harun Arslan, *Lâmi’î Çelebi Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl (Giriş-Metin-İnceleme-Sözlük-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.;İbrahim Boğalı, *Maktel-i Âl-i Resûl Lâmi’î Çelebi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1971.

⁵Şeyma Güngör Taşçıoğlu, *Fuzûlî’nin Hadikatü’s-Sü’edâ’sı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1985.;Şeyma Güngör, *Hadikatü’s- Sü’edâ*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

⁶ Türk edebiyatındaki makteller hakkında ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bkz.: Mehmet Arslan – Mehtap Erdoğan, *Kerbela Mersiyeleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.; Bünyamin Çağlayan, *Kerbela Mersiyeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1997.; Müslim Yılmaz, *Klasik Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2016; Gökhan Alp, “Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi: Konuyu Kendi Realitesine Uygun Konumlandırma Çabası –Eksiklikler, Tespitler, Literatür-”, *International Journal of Filologia*, 3 (4): 56-89, 2020.

⁷ Eserin sadece yazma nüshalarında bulunan ilgili beyitte, müellif kendisinin “Daday”lı olduğunu açıkça belirtmiştir:

Fakîr u Hâcî Nûreddîn Taşayî
Tevvâkku’ iden elâf-ı ‘atâyi (1963)

⁸ Müellifin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Eyüp Akdoğan, *Hacı Nûreddîn Efendi ve Hüseyin’in Makteli Adlı Eseri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017, ss. 10-15.

⁹ Hacı Nûreddîn Efendi’nin maktelinin beyit numaraları için tarafımızca hazırlanan yüksek lisans tezi esas alınmıştır. Bkz. Akdoğan, *Hacı Nûreddîn Efendi ve Hüseyin’in Makteli Adlı Eseri*.

senelerde¹⁰ birçok kere basılmıştır.¹¹ Ayrıca eserin tespit edebildiğimiz üç yazma nüshası vardır. Bunlar Milli Kütüphane¹², Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi¹³ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda¹⁴ bulunmaktadır. Bu çalışmamızda, adı geçen üç yazma¹⁵ nüshanın, nüsha tavsifleri verildikten sonra eserin yazma nüshaları ile matbu nüshalarını mukayese ederek bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. ESERİN NÜSHA TAVSİFLERİ VE NÜSHA MUKAYESELERİ

1.1. Eserin Nüsha Tavsifleri

Milli Kütüphane, Yz A 992, (=M)

Kırmızı cetvelli sırtı kahverengi meşin, üzeri yıpranmış mukavva cilt içinde 65 yaprak bulunmaktadır. Her sayfada 15 satır bulunan nüsha [240 x170]-[190 x120] mm. ebadında, harf filigranlı kağıt üzerinde harekeli nesih hatla ve kırmızı cetvelli çift sütun üzerine yazılmış olup 1b sayfasında kırmızı mürekkeple çizilmiş basit tezhipli bir serlevha bulunmaktadır. Nüshada meclis adlandırmaları ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın katalog kaydında müellif ve müstensih bilgisine yer verilmemiştir. Eserin adı kataloğa “Maktel-i Hüseyin” olarak kaydedilmiştir. Aynı zamanda nüshanın 1b sayfasının baş kısmında “Hâzâ Kitâb-ı Maḳtel-i Şâh Hüseyin”, “Radiya’llâhu anhumâ Yâ Allâh” yazılıdır. Nüsha h.1262 (1846) tarihinde istinsah edilmiş olup müstensihi belli değildir. Nüshadaki metin 1923 beyittir.

Baş: (1b) *Ḥamd ider dâ’im saña hep mâsivâ
Kim olur ḳatuñda ḥâcetler reva*

Sonu: (65b) *Bile Âli’ne aşḫâbına her bâr
Muḳarrer olduğınca çarḫ-ı devvâr*

Ve ḳad veḳa’a’l-ferâġu min taḫrîri’l-kitâb fi evveli rab’îl âḫîr fi medîneti Ḳaşṫamoni fi maḫalleti Aḳ Teḳḳe İmâmuñ oġlı Seyyid Ḥâfîz Muḫammed ez-Zühdî min tilâmîzihî Seyyid Muḫammed Râ’if ve ene el-ḫakîr el-fakîr ‘abdu’z-za’îf el-muḫtâcu ilâ raḫmeti Rabbihî ve şefâ’ati nebîyyihî.

¹⁰ Mehmet Karaaslan, R. 1324/M. 1908 tarihli matbu nüshayı transkribe ettikten sonra eseri yüzeysel olarak şekil ve muhteva açısından incelemiştir. Söz konusu bu çalışmada birçok vezin, anlam ve okuma hatası bulunmaktadır. Bkz. Hacı Nurettin, Maktel-i Hüseyin, hazırlayan: Mehmet Karaaslan, Önsöz Yayınları, İstanbul, 2012.

¹¹ 1285/1868-1869, 1300/1882-1883, 1303/1885-1886, 1304/1886-1887, 1309/1891-1892, 1324/1906-1907, 1329/1911, 1341/1922-1923 yıllarında ve ayrıca biri de tarihsiz olmak üzere dokuz defa basılan eserin ilk baskısı İstanbul Vefa’da, Dikici Hanında bulunan Tevfik Efendi Matbaasında yapılmıştır. Eserin matbu nüshaları ilgili detaylı bilgi için bkz. Karahan, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, s.s. 23-27.; Abdülmecit İslamoġlu, “Hacı Nüreddin Efendi ve Hüseyin’in Makteli Adlı Eseri”, Ed. Âlim Yıldız, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*, Sivas, 2010, c. II., s. 17-42.

¹² Milli Kütüphane Yazma Eser Bölümünde “Yz A 992” numarasıyla kayıtlıdır.

¹³ Sadberk Hanım Müzesi Halk Kütüphanesi’nde “S.H.M.H.K. Yaz.194.” numarası ile kayıtlıdır.

¹⁴ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eseler Bölümünde “Bel_Yz_K_0764” numarası ile kayıtlıdır.

¹⁵ Yazma nüshaları şu kısaltmalar ile göstereceğiz: Milli Kütüphanesi (M) ; Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi (S) ; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (AK).

Ḥaṭṭı yazdum bî-vefâdur rûzgâr

Ben giderem kıla ḥaṭṭum yâdigâr

Ḥaṭṭum okuyup beni fâtiḥa ile yâd ide

Ḥak Te'âla rûḥım anuñ şâd ide.

Fâtiḥa okuya.

Sene 1262.

Müstensih nüshanın ferağ kaydında kendi ismini zikretmeden, fakir ve hakir, Allah'ın rahmetine ve Resulün şefâatine muhtaç olan kendisinin ve es-Seyyid Muhammed er-Raif'in talebesi olduğu Akteke mahallesinin imamının oğlu es-Seyyid Hafız Muhammed ez-Zühdi'den nakledildiği şekliyle bu nüshayı yazdığını belirtmektedir.

Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi, Nr. Yaz.194, (=S)

73 varaklık nüsha, açık kahverengi meşin ciltte/mukavva cilt içinde, aharlı ince, beyaz ve sarı kağıtlara harekeli nesih hattıyla, çift sütun üzerine yazılmıştır. Sayfalarda cetvel yoktur. Her sayfada 13 satır bulunan nüsha 220 x165-150x105 mm ölçüsündedir. Nüshada ilk 2 beytin kelimeleri karışmıştır. 2-22. arasındaki beyitlerin mısraları birer mısra kaymıştır. Bu anlamda zikredilen beyitler, kafiye açısından düzensizdir. Nüshada bazı sayfalar da karışmıştır. Nüshanın baş kısmında eserin adı yoktur. Ancak nüshanın katalog kaydında eserin 1285/1868-69'da taş basması olarak *Vaka-i Kerbelâ* ismiyle tab olunduğu kaydedilmiştir. Nüshanın müstensihisi belli değildir. Nüshadaki metin 1878 beyittir.

Başı: (1b) *Ḥamd ile şükürüm ey Ḥallâk-ı cihân zâtuñdır*
*Âşikâre vü nihân ḥamd ider dâim saña heb*¹⁶

Sonu: (73b) *Bile hem Âli'ne aşḫâbına her bâr*
Muḳarrer olduğınca çarḥ-ı devvâr

İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K_0764 (=AK)

50 varaklık nüsha, nesih hattıyla çift sütun üzerine yazılmıştır. Sayfalarda cetvel bulunmamaktadır. Her sayfada 18 satır bulunan nüsha 230 x175-170x115 mm ölçüsündedir. Nüsha *Vâkıa-i Deşt-i Kerbelâ* adıyla Ca'ferî mahlaslı Ca'fer bin Hasan¹⁷ tarafından Rumi 20 Şubat 1320/5 Mart 1905 yılında istinsah edilmiştir. Nüshadaki metin 1744 beyitten oluşmaktadır.

Başı: (1a) *Ḥamd şâbitdür saña ey pâdişâh-ı du-cihân*
*Ḥamd iderüz âşikâr u hem nihân*¹⁸

¹⁶ M nüshasının ilk beyti, S nüshasında ilk üç mısradan iç içe geçerek kaydedilmiş olduğu için S nüshasının ilk beyti vezin, kafiye ve anlam açısından sorunludur.

¹⁷ Bu yazma İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı "Bel_Yz_K_0764" numarada *Vâkıa-i Deşt-i Kerbelâ* başlığıyla sehven nüshanın müstensihisi olan "Ca'fer b. Hasan" adına kaydedilmiştir.

¹⁸ Bu beyit vezin açısından kusurludur.

Sonu: (50a) *Çün oldı bu me'ânî şehd-i ahlâ
Dinür târih huve hayrun ve ebkâ (1744)*

Nüshanın müstensihisi olan Ca'fer b. Hasan ketebe kaydıyla beraber esere şu 5 beyti eklemiştir:

*Yazıldı tevârih şükür kim ahsen
Bu fakîr Ca'ferî cahîmden asân*

*Vâkıf hem hayrât olsun bu kitâb
Görmeye kâtibi 'uqbâda 'azâb*

*Okıyanlar du'â kılsun yazana
Şenâlarla rahmetler kazana*

*Tamâm oldı kitâbuñ intihâsı
Gerekdür kâtibe şerbet bahâsı*

*Tamâm oldı kitâb elhamdülillâh
Oğu bir fâtîha üç kulhüvallah*

Temmet el-kitâbu bi'avnillâhi meliki'l-vehhâb lihaķîr el-fakîr Ca'fer bin Hasan ve vaķfi el-hayrât
Muhammed bin Kâzım

Fi Şubâţ sene 1320

Vaķt-i yevm-i bazâr 'aşr.

1.2. Eserin Nüshalarının Mukayesesi

1262/ 1845-46 tarihinde istinsah edilen M nüshasında eserin başlığı “Hâzâ Kitâb-ı Maktel-i Şâh Hüseyin” olarak geçerken S nüshasında ise eserin adı kaydedilmemiştir. Ancak nüshanın katalog kaydında eserin, 1285'te taş basması olarak *Vâkı'a-i Kerbelâ* ismiyle tab' olunduğu¹⁹ bilgisi yer almaktadır. Ancak matbu nüshalarda geçen “Vâkı'a-i Kerbelâ” başlığının eserin asıl adı olmadığını söylemeliyiz. 1320/ 1905 tarihinde istinsah edilen AK nüshasında ise müstensihinin, matbu nüshalardaki “Vâkı'a-i Kerbelâ” başlığından yola çıkarak esere “Vâkı'a-i Deşt-i Kerbelâ” adını verdiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında söz konusu AK nüshası, önceki tarihli matbu nüshalarla mukayese edildiğinde birçok yönden matbu nüshalarla benzerlik arz etmektedir. Beyit sayısı,²⁰ bölüm başlıkları²¹ ve önceki yazma nüshalarda olmayıp matbu nüshalarda yer alan Yezîd'e lanetle alakalı beyit, mısra ve ibarelerin olduğu gibi tekrar edilmesi, söz konusu AK nüshasının matbu bir nüshadan kopya edilmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

AK nüshası üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmış (Sürücü 2018) ve bir de bildiri (Kılıç 2016: 29-35) sunulmuştur. Yüksek lisans tezinde eserin AK nüshası esas alınarak önceki tarihli iki matbu nüshanın mukayese

¹⁹ Bu bilgi için nüshanın katalog kaydına bkz.: S.H.M.H.K. Yaz.194.

²⁰ Müstensih tarafından nüshanın sonuna eklenen beş beyit dışında matbu nüshalarda olduğu gibi 1744 beyitten müteşekkildir. Ancak 1285/1868-1869 tarihli matbu nüsha 1745 beyittir.

²¹ Yezîd'in ölümünün anlatıldığı bölümün başlığı eserin M ve S nüshalarında “Mevt-i Yezîd” şeklinde geçerken AK ve matbu nüshalarda “Mevt-i Yezîd-i bî-dîn La'nettu'llah” şeklinde tahrif edilmiştir.

edilmesiyle metin oluşturulmuştur.²² Bildiride ise AK nüshasının ketebe kaydı ve müstensih tarafından eklenen 5 beyte dayanılarak eserin daha önce yayımlanmadığı söylenmiş ve maalesef müstensih Ca'fer bin Hasan'ı eserin müellifi olarak gösterilmiştir. Ancak eser daha önce beş defa basılmış olup eserin müellifi olan Hacı Nüreddin Efendi, söz konusu nüshanın “sebeb-i telif-i kitâb” kısmında üç farklı beyitte²³ kendi ismini açık bir şekilde zikretmiştir. Aynı zamanda müellif, nüshanın 1739. beytinde²⁴ ebced hesabıyla “Huve hayrun ve ebkâ” yani 940/1533-34 yılını zikrederek eserin telif tarihini belirtmektedir. Söz konusu durum Osmanlı klasik eserlerin birçoğunda yer almaktadır; müstensihler, farklı şekillerde eserlere tasarrufta bulunabilmişlerdir (Arslan 2019:54-74).

Karahan (1938-39: 23-27) mezuniyet çalışmasında; İslamoğlu (2010: 17-42) makalesinde ve Yılmaz (2016: 465-472) doktora tezinde Yûsuf-ı Meddâh'ın makteli ile Hacı Nüreddin Efendi'nin makteli arasındaki benzer beyitlerin müellifin kendisinden kaynaklandığı doğrultusunda görüş bildirmişlerdir. Sözü edilen bu iki müellifin maktelleri arasındaki benzer beyitler karşılaştırılacak olup ilgili benzerliklerin nüshalara göre durumu ortaya konulacaktır.²⁵ Böylece mevcut hatanın müellif veya müstensihten mi kaynaklandığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

²² Yukarıda izah edilen nedenlerden ötürü birbirinin kopyası hükmünde olan bu nüshaların metin neşrinde tercih edilmesi tahkikin ciddiyetini zedelemektedir. Türk Edebiyatı tarihi hakkında doğru ve isabetli hükümler verebilmek için tenkitli metin neşri çalışmalarının sağlam ve güvenilir olması zaruridir.

²³ İlgili nüshada müellifin adının geçtiği beyitler şunlardır:

İlâhî Hâcî Nüreddîn gedâyı
Yetişdür fâzluñla sen eyle 'atâyı (1582)
Şefâ' at eyleye Maşşer'de Aşmed
Aña dir Hâcî Nüreddîn'e rahmet (1593)
Dağî mücrim Nüreddîn bî-nevâyı
Tevaqqu' dâ'imâ eyler 'atâyı (1737)

²⁴ İlgili beyit için bkz.:

Çün oldı bu me'ânî şehd-i ahlâ
Dinür târih huve hayrun ve ebkâ (1758)

²⁵ Çalışmamızda kullandığımız Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinin beyit numaraları için Kenan Özçelik tarafından hazırlanan “Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)” adlı yüksek lisans tezi dikkate alınmıştır.

Yûsuf-ı Meddâh'ın Makteli	Hacı Nûreddîn 'in Makteli	Nûsha
Âhîrine irdi ömri, nâgehân Vaşl kıldı Tañrı dergâhında cân (48)	Âhîre irişdi 'ömri nâ-gehân Teslîm itdi Tañrı dergâhına cân (62)	S, M
Soñra çün Âl-i Ümeyye geldiler Mülki bunlaruñ elinden aldılar (62)	Şoñradan Âl-i Ümeyye geldiler Tahtı bunlaruñ elinden aldılar (70)	S, M
Birbiriyle görüşüp ağlaşdılar Bir zamân firķat şerâbın içdiler	Birbiriyle görüşüp ağlaşdılar Bir zamân firķat şarâbuñ içdiler	S
Eytdiler kim nitedür ol şâhumuz Ol Müsülmânlar begi mâhumuz (175-176)	Didiler kim nicedir ol şâhımız Ol Müsülmânlar begi hem mâhımız (168-169)	S
Müslim eydür yarenler key bilün Bu işi key ihtiyât ile kıluñ	Müslim ider ey yârenler key bilün İş bu işi ihtiyât ile kıluñ	S
Eytdiler kim pâdişâh-ı lâ yezâl Ol Qâdîm ü Qâdîr ü bî-zevâl	Didiler kim pâdişâh-ı Lâ-yezâl Ol Qâdîm ü Qâdîr ü ol bî-zevâl	S
Bize furşat vire nuşret bulavuz Hâricîden dâdumuzu alavuz	Bize furşat vire nuşret bulavuz Hâricî' den dâdımız alavuz	S
Uş yine senüñ katında iy ulu Kılalum beyat kamu kiçi ulu	Huş siziñ biz kapuñızda ey ulu Kılalum bî' at kamu ey bahtılı	S
Yetmiş iki pehlivân idi bular Müslim-ile bile beyat kıldılar	Yetmiş iki pehlevân idi bular Müslim ile anda bî' at kıldılar	S
Qaldı Müslim anda on beş gün tamam Ol cemâ' at ulu kiçi hâş u 'âm	Qaldı Müslim anda on beş gün tamam Ol cemâ' at ulu genci hâşş u 'amm	S
Ol yarenler gice gündüz bir birin Müslim'e gelürler idi her günin (177-183)	Ol yarânlar gice gündüz birbirin Müslim'e gelürler idi birbirin (171-177)	S
Ol cemâ' at bizden isterler meded Her kim erdür bunları kılmaya red (201)	Ol cemâ' at bizden isterler meded Âdem olan anları kılmaya red (191)	M
Himmetüñüz bile olsun siz dönün Görelim taqđîri n'eyler Tañrınuñ (213)	Himmetüñüz bile olsun siz dönün Görelim taqđîri neyler Tañrı'nuñ (197)	S, M
Müslimüñ oğlanların bulsam gerek İledüben mâl u mülk alsam gerek (503)	Müslim'üñ oğlanların bulsam gerek Öldürüben mâl u mülk alsam gerek (197)	M
Hâricîler üşüp anı tutdılar Ol aradan pâre pâre etdiler (1193)	Hâricîler anı üşüp tutdılar Kılıç ile pâre pâre itdiler (758)	S, M
Eytdi 'ammum ne kılayum baña şu Top buñaldum şusuzın iy nîk-ñü	Didi yâ 'ammi meded âh baña şu Key buñaldum ben şusuz ey nîk-ñü	S, M
Bir içüm şu olsaydı ben bugün İşbu halkı kıtur-idum ser-nigün (1342-43)	Bir içüm şu olsa-dı ger ben bugün Hep kıturdum bu çeriye ser-nigün (850-851)	S, M
Kendüye eydür Hüseyñ içmedi şu Nice içem ben revâ ola mı bu (1583)	Gine eydür kim Hüseyñ içmedi şu Nice içem ben revâ ola mı bu (911)	S, M
Na' ra urdı döndi cevlan eyledi Vaşf-ı hâlin şî'r idüben söyledi (1769)	Na' ra urdı döndi cevlan eyledi Şî'r içinde vaşf-ı hâlin söyledi (1035)	S, M
Bir içüm şu vir elüme sen sen benüm Kim helâl idem saña bu dem kanum (1872)	Bir içüm şu virseñ ağzıma benüm Kim halâl ide idüm saña kanum (1093)	M,

Tanık olsun üstüme Rabbü'l-ibād Âhiretde kılmayam ben seni yād (1873)	Şâhid olsun bu söze Rabbü'l-ibād Âhiretde kılmayam ben seni yād (1094)	S, M
Hem dedeme ben şikâyet itmeyem İşbu işüñden hikâyet itmeyem (1874)	Rûz-ı mahşerde şikâyet itmeyem İşbu halüñden hikâyet itmeyem (1095)	S, M
Hem Hüseyñüñ gevdesinden geldi ün Didi baba uşda yatur ol zebün (2014)	Çün Hüseyñ'ün gevdesinden geldi ün Didi baba işte yatur ol zebün (1167)	S
Seyyid eydür dileğim senden budur Babamuñ başını sen baña buyur	Seyyid eydür dilegüm senden budur Babamuñ başını baña [girü] vir	S
Pes Yezîd eydür revâ kıldum bunı Dañi nedür dilegün göster kanı (2649-2650)	Pes Yezîd eydür aqlumda anı Dañi nedür dilegün iste anı(1454-55)	
Şoñra âhâz eyledi ol vaşf-ı hâl Hağ aña virmiş feşâhat pür-kemâl (2693)	Şoñra âgâz eyledi ol vaşf-ı hâl Hağ aña virmiş feşâhatde kemâl (1473)	S, M
Yağdı tolı yağmur-ile esdi yıl İñdi tağlardan Dımışk üstine sil (2742)	Yağdı yağmur tolı bile esdi yıl İñdi tağlardan Dımışk'ın üstine sil (1491)	S, M

Tabloda görüldüğü gibi iki eser üzerinde yapılan bu karşılaştırma neticesinde 27 benzer beytin olduğu; bu beyitlerin 12 tanesinin S, 3 tanesinin M, 12 tanesinin ise hem S hem de M nüshalarında bulunduğu tespit edilmiştir. Böylelikle iki eserdeki benzerliklerin sadece müelliften kaynaklanmadığı aynı zamanda müstensihlerin kendi tasarrufları sonucu ortaya çıkabileceği görülmüştür. Daha önce de izah edildiği üzere Hacı Nûreddîn Efendî'nin maktelinin müstensihler tarafından çeşitli yönlerden tahrifata uğratılması nedeniyle söz konusu benzerliklerin müstensihlerden kaynaklanmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Eserin başka yazma nüshalarının bulunması halinde bu hususun netlik kazanacağını düşünürüz.

2. ESERİN, DİĞER MAKTEL-İ HÜSEYN'LERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmamızın bu kısmında Hacı Nûreddîn Efendî'nin *Hüseyñ'in Makteli* adlı eseri, edebiyatımızda bilinen ilk maktel olan Yûsuf-ı Meddâh'ın *Maktel-i Hüseyñ'i* ve Lâmiî Çelebi'nin *Maktel-i Âl-i Resûl* adlı eseriyle önce şekil, daha sonra muhteva açısından karşılaştırılacaktır. Böylelikle bahse konu olan eserin, bu türden yazılmış önceki tarihli iki önemli eserle münasebeti ortaya konulacaktır.²⁶

2.1. Şekil

Bu başlık altında metinlerin şekilsel olarak temel benzerlik ve farklılıkları belirtilerek maddeler halinde mukayese edilecektir.

- Hacı Nûreddîn Efendî ve Lâmiî Çelebi, maktellerine klasik mesnevi düzenine uygun olarak ilk başta besmele ile başlar, Allah'a hamd u sena, Hz. Peygambere salat ve selam, dört halifeye övgüden sonra asıl konuya geçerler. (Akdoğan 2017: 85-87; Ertekin 2012: 57-59). Yûsuf-ı Meddâh ise maktelinde hamdele ve dört halife övgüsüne yer vermez (Özçelik 2008: 117-119). Müellif, besmeleden sonra Hz. Peygambere salât ve onun âline selamdan sonra

²⁶ Hacı Nûreddîn Efendî'nin makteli için tarafımızca hazırlanan yüksek lisans tezi, Yûsuf-ı Meddâh'ın makteli için Kenan Özçelik tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi, Lâmiî Çelebi'nin makteli için ise, Ertuğrul Ertekin tarafından hazırlanan kitap çalışması esas alınmıştır.

asıl konuya geçer. Ancak; Nurcan Öznal Güder (1997: 148) tarafından hazırlanan metinde dört halifeye övgü kısmı da yer almaktadır.

- b. Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinin adı Maktel-i Hüseyin olarak kabul edilse de mevcut nüshalarda böyle bir isimlendirmeye rastlanmamıştır. Eserin adı, Maktel-i Hüseyin yerine ilgili beyitlerde sadece "Maktel" olarak geçmektedir:

*Bugün Maktel'e bi'smillâh ile biz
Diyelüm diñleñ imdi cân-ıla siz (1)*

*Bunda hatm oldu bu Maktel iy cüvân
Diñleyene rahmet ide müste'ân (2775)²⁷*

Lâmîî Çelebi'nin eseri²⁸ ise, kaynaklarda *Maktel-i Hüseyin* olarak geçmektedir. Ancak eserin nüshaları üzerine müstensihler tarafından "Maktel-i Resûl", "Kitâb-ı Maktel-i Resûl" ve "Maktel-i İmâm Hüseyin" şeklinde yazılmıştır (Yılmaz 2016: 431). Aşağıdaki beyitte Lâmiî Çelebi, eserinin adını "Maktel-i Âl-i Resûl" olarak ifade etmektedir:

*Didilerden akitup hûnın süyül
Ya'ni diyem Maktel-i Âl-i Resûl (58)*

Yûsuf-ı Meddâh ve Lâmiî Çelebi'nin eser adlarındaki belirsizlik, Hacı Nûreddîn Efendi'nin eserinde de mevcuttur. Mevcut çalışmalarda eserin adı, farklı şekillerde geçtiği görülmektedir (Karahana 1938-39: 23; İslamoğlu 2010: 17-42; Karaaslan 2012; Sürücü 2018). Eserin adı ilgili beyitlerde hem "Hüseyin'in Makteli"²⁹ hem de "Maktel-i Hüseyin"³⁰ şeklinde geçmektedir. Ancak Hacı Nûreddîn Efendi, aşağıdaki beyitte açık bir şekilde eserini, "Hüseyin'in Makteli" olarak adlandırmıştır:

*Hüseyin'in Makteli didim buna ad
Velî açılmadı bu resme bir ad (1595)*

- c. Yûsuf-ı Meddâh'ın ve Hacı Nûreddîn Efendi'nin makteli farklı zamanlarda okunmak üzere on meclise ayrılmıştır. Güngör (2003: 456) ilk maktelerde görülen bu on meclise göre düzenleme özeliğini, Ebû Mihnef (ö. 157/773-74)'e dayandırmaktadır. Baş (2010: 385) ise Ebû Mihnef'in maktelinin bölüm bölüm ayrılarak yazılmasının sonraki makteleri etkilediği ve zamanla gelenek haline geldiğini söylemektedir. Hacı Nûreddîn Efendi'nin maktelinde, Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinin farklı olarak onuncu meclisten sonra "Mevt-i Yezîd", "Nasîhat-nâme", "Münâcât", ve "Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb" başlıkları altında konular yer almaktadır. Lâmiî Çelebi'nin makteli, diğer iki maktelde olduğu gibi bölümlere ayrılarak yazılmıştır. Diğer maktellerden farklı olarak on iki bölüme ayrılmış ve bölümler de

²⁷ Eserin adının zikredildiği diğer beyitler için bkz. 40 ve 1337. beyitler.

²⁸ Lâmiî Çelebi'nin maktelinin beyit numaraları için Ertuğrul Ertekin tarafından hazırlanan "Lâmiî Çelebi Maktel-i Âl-i Resûl" adlı çalışma esas alınmıştır.

²⁹ "Maktel-i Hüseyin" şeklinde geçen beyitlere bkz. 732 ve 1904. beyitler.

³⁰ "Hüseyin'in makteli" şeklinde geçen beyitlere bkz. 1747, 1834 ve 1940. beyitler.

başlıklarla belirtilmiştir. Dolayısıyla maktelerde olayların belli bir düzen içerisinde bölümlere ayrılarak aktarılması, makteler arasında temel bir fark değildir.

- d. Yûsuf-ı Meddâh, bazen eserinin farklı yerlerinde “İbn-i Miḥnef Lûṭuḥ oğlu söyledi” şeklinde geçen mısrayla kaynağının Ebû Mihnef'e dayandığını açık bir şekilde zikreder (Özçelik 2008: 75). Bazen de bu kaynağını bizzat zikretmeyerek “Rivâyet eyledi, hikâyet eyledi, böyle söyledi” şeklinde genel ifadeler kullanır.

Râviler eylerivâyet eyledi

Bu kaşas şerh'in hikâyet eyledi (914)

Lâmiî Çelebi, aşağıdaki beyitte Faslu'l- Hitâb sahibinden naklettiğini söylemektedir. Ancak “Faslu'l- Hitâb” tabiri doğruyu yanlıştan ayıran söz, açık ve kesin hüküm manasında farklı ilimlere dair yazılan eserler için kullanılmaktadır (Topuzoğlu 1995: 216-217). Bu tabir ile müellifin, hangi eseri kastettiği belli değildir.

Böyle yazmış şahib-i faşlu'l Hitâb

Kim anın naklinde yoktur irtiyâb (567)

Yûsuf-ı Meddâh'a nisbetle Lâmiî Çelebi ve Hacı Nûreddîn Efendi, kaynak olarak istifade ettikleri şahıs ve eserlerin adlarını bizzat zikretmeyerek birbirine yakın, genel ifadeler kullanmışlardır. Lâmiî Çelebi maktelinde, “nakl-i tevârih, nakl itmiş, rivâyetdür” şeklindeki ifadelerle, kaynak gösterilen şahıs ve eserlere işaret eder:

Böyle nakl itmiştir ba'zı ruvât

Dutuñuz bu söze cân güşin oñat (816)

Hacı Nûreddîn Efendi ise, faydalandığı şahıs ve eserlerden “rivâyet edenler/râviler böyle dediler, kitaplarda böyle hikâye edildi.” şeklinde yazdıklarının bazı şahıslara ve eserlere dayandığına işaret etmiştir.

Râviler öyle rivâyet eyledi

Hem kitâblarda hikâyet eyledi (1185)

Böylelikle müellifler, eserlerin kaynağını açık bir şekilde zikretmeden yukarıdaki genel ifadelerle eserlerin kaynağının Ebû Mihnef'e dayandığını işaret etmiş olmaları ihtimal dâhilindedir.

- e. Müellifler, halka hitap etmek, gece toplantılarında ve muharrem ayınlarında okunma gayesiyle eserlerini yazdıkları için sanat endişesi gütmeden sade ve anlaşılır bir dil kullanmışlardır (Karahan 1938-39: 13-27).
- f. Yûsuf-ı Meddâh, eserini mesnevi nazım şekliyle ve genellikle aruzun Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün kalıbıyla yazmıştır. Sadece eserin tevhit ve münacat muhtevalı ilk 39 beytinde Mefâilün / Mefâilün / Feülün kalıbı kullanmıştır. Müellif, eserinin 3313 beyitten meydana geldiğini şu şekilde belirtmiştir:

Dükeli beytün hisâbın eydelüm

Üç bin üç yüz on üç oldı diyelüm (2815)

Ancak eserin mevcut nüshalardaki varak sayısının eksik olması nedeniyle (Özçelik 2008: 100-102) Özçelik'in yüksek lisans tezi olarak hazırlamış olduğu metin 2824 beyitten oluşmaktadır. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde olduğu gibi Lâmiî Çelebi'nin eseri de mesnevi nazım şekliyle ve eserin tamamı aruzun Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Ertuğrul Ertekin (2012: 57-142) tarafından hazırlanan metinde toplam beyit sayısı 988'dir.

Hacı Nûreddîn Efendi, maktelinde ise mesnevi nazım şeklini kullanmış ve genellikle aruz vezninin Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün kalıbını, bazen de aruzun Mefâîlün / Mefâîlün / Feûlün kalıbını kullanmıştır. Eserin mevcut matbu nüshalarında beyit sayısı 1745 iken, tarafımızca hazırlanmış tenkitli metne göre ise 1970 beyitten müteşekkildir (Akdoğan 2017: 54). Yûsuf-ı Meddâh ve Hacı Nûreddîn Efendi maktellerini iki farklı aruz kalıbıyla; Lâmiî Çelebi ise, tek bir aruz kalıbıyla yazmıştır. Beyit sayısındaki belirsizlik, her üç eserde de müşterektir.

- g. Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinde mesnevi nazım şekli dışında 27 adet gazel bulunurken, Hacı Nûreddîn Efendi'nin maktelinde ise sadece 22 beyitlik 4 adet gazel bulunmaktadır. Diğer iki maktelden farklı olarak Lâmiî Çelebi'nin maktelinde ise gazel nazım şekline yer verilmemiş, sadece mesnevi nazım şekli kullanılmıştır.
- h. Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinde kafiye yapısında ve seçilen kelimelerin kökeninde çeşitlilik görülmektedir. Kafiye yapıyı sağlayan her iki kelime Türkçe olabildiği gibi, bu kelimeler Arapça ve Farsça kökenli de olabilmektedir (Özçelik 2008: 34-36). Lâmiî Çelebi ve Hacı Nûreddîn Efendi ise, maktellerinde kafiye yaptıkları kelimelerin menşeiini gözetmeden Türkçe kelimelerin yanı sıra Arapça ve Farsça asıllı kelimeleri de tercih etmişlerdir (Akdoğan 2017: 48-51; Ertekin 2012: 57-142). Maktellerdeki kelime çeşitliliği, Türkçe asıllı kelimelerle beraber Arapça ve Farsça kelimeleri de kapsayacak şekilde zengindir.
- i. Karahan (1938-39: 17) Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinin elindeki nüshalara dayanarak, vezin tekniği açısından sağlam olmadığını söyler. Ancak zamanla eserin yeni nüshaları ortaya çıkınca vezin kusurlarının azaldığı görülmektedir (Özçelik 2008: 32-37). Aynı şekilde Hacı Nûreddîn Efendi'nin maktelinin de matbu nüshalar esaslı yapılan çalışmalarında, vezin tekniği açısından sağlam olmadığı görülür. Ancak maktelin yazma nüshalarının tespit edilmesiyle beraber vezin kusurlarının azaldığını söyleyebiliriz (Akdoğan 2017). Lâmiî Çelebi'nin nazım yeteneğinin güçlü olmasının yanı sıra eserin telif tarihine yakın bir nüshasının mevcut olması, maktelin vezin tekniği açısından sağlam bir metin olduğunu ifade etmeyi mümkün kılmaktadır (Karahan 1938-39; Ertekin 2012).

2.2. Muhteva

Bu başlık altında ise, muhteva bakımından metinlerin temel benzerlik ve farklılıkları ortaya konularak maddeler halinde karşılaştırılacaktır.

- a. Yûsuf-ı Meddâh, eserinin çeşitli yerlerinde Hz. Hüseyin ve yakınlarını "Sünnî", Yezîd ve çevresindekileri de "Hâricî" olarak adlandırır:

*Ĥâricîlerden neğâre urdılar
Sünnilere yine karşı durdılar (846)*

*Ĥâricîlerdür münâfikları çok
Kamu yalancıdurur gerçeği yok (2588)*

*Sünniler çün Kerbelâya irdiler
Karşı leşker konmuş-ıdı gördiler (614)*

Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinde olduğu gibi Hacı Nûreddîn Efendi de eserinde Yezîd ve yakınlarını "Hâricî", Hz. Hüseyin ve taraftarlarını ise "Sünnî" olarak nitelendirilmektedir:

*Geldi[gü]ñüz Hâricîler bilmesün
Hîle idüp size bir iş kılmason (405)*

*Sünnî olanlara idüp buğz u kîn
Yanına düşerdi çok a' dâ-yı dîn (92)*

Lâmî Çelebi'nin maktelinde ise diğer iki maktelde olduğu gibi “Sünnî” ve “Hâricî” kavramlarına yer verilmez. Şair, Hz. Ali'yi şehit eden İbn Mülcem'den bahsederken bile “Hâricî” kelimesini asli anlamıyla kullanmıştır:

*Kûfe içre bir Herāvî³¹ var idi
Hâricî vü müdbir ü murdâr idi (167)*

Lâmî Çelebi, sadece Şimr'in, Hz. Hüseyin'in mübarek başını evine getirip de karısının bu kesik başın kime ait olduğunu sorduğunda, başın bir Havâric liderine ait olduğunu söylediğini ifade eder. Maktelde bunu dışında Sünnî ve Havâric kavramlarına yer verilmemektedir:

*Şimr ayıttı bir adüvvün başıdır
Ki ol havâric zümresinin başıdır (703)*

- b. Metinlerde tespit ettiğimiz diğer temel özellik ise, müelliflerin rahmet, şefâat ve şefkat kavramlarını yakın anlamda kullanmış olmalarıdır. “Fırka-i nâciye” kavramı Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinde geçmekte olup “selâmet yolunu bulmuş fırka”(Develioğlu 2013: 304) manasına gelmektedir. Müellif, gerçek kurtuluşa erenler olarak vasıflandırdığı ve rahmete layık gördüğü bu kişilerin Sünnîler olduğunu ifade etmektedir:

*Yetmiş üç millet Muhammed ümmeti
Ehl-i farz [u] Sünnilerdür rahmeti (2778)*

Hacı Nûreddîn Efendi maktelinde ise bu kavrama denk düşecek şefâat kavramını kullanmıştır. Şefâat, “aracılık, yardım etmek, yüce bir makam sahibinin, dileğini kabul etmesini veya suçunu affetmesini sağlamak için bir kimsenin o yüce makam sahibine daha yakın olduğuna inandığı bir şahsı vasıta yapması” (Uludağ 2012: 329-330) manasına gelmektedir. İşte şair, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şefâatine nail olanların Sünnî Müslümanlar olduğunu ifade etmektedir:

*Muhammed'den şefâ'at isteyenler
Çanı sünnî müsilmânuz diyenler (1562)*

Bu minvalde Çelebi'nin maktelinde ise şefkat kavramı kullanılmıştır. Şefkat, “acımak, merhamet”(Uludağ 2012: 230) manalarına gelmektedir. Beyitte şair, bu kavramı şefâat kavramıyla yakın anlamda kullanmıştır. Şair, aşağıdaki beyitte Hz. Hüseyin'e bu ayrılığı layık görenlere, Hz. Peygamber'in şefkat göstermeyeceğini belirtir:

*Ol şehin lâyıy gören bu firkâtin
Ceddinin yarın umar mı şefkatin (982)*

Bilinçli bir şekilde kullanılan bu kavramlara dayanarak üç maktelde de müelliflerin Ehl-i Sünnet inancı çerçevesinde maktellerini kaleme aldıklarını söylemek mümkündür. Maktel metinlerinde işlenen önemli konulardan biri de Ehl-i Beyt sevgisidir. Müellifler, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine duyulan üzüntüyü

³¹ Afganistan'daki Herv'e nispetle Herâvî denilmiştir.

dile getirmek ve bu vesileyle Ehl-i Beyt sevgisini gönüllere yerleştirmeyi amaç edinmişlerdir. Özellikle Sünnî taraftarları müspet kavram ve sıfatlarla anarken, haricî taraftarları ise, olumsuz kavram ve sıfatlarla nitelendirmeleri ve Sünnî taraftarlarının rahmet, şefâat ve şefkat kavramlarına mazhar olduklarını müjdelemeleri bunun en açık delilidir.

- c. Maktelerde en çok işlenen konuların başında Yezîd'e lanet meselesi gelmektedir. Yûsuf-ı Meddâh, eserinde elimizdeki nüshalara göre Yezîd ve taraftarlarına defalarca lanet etmekten çekinmemiştir. Bu konuda müellif, Emevî taraftarlarını ağır bir dille eleştirmiştir:

*Nice ümmetsin Muhammede i ħar
Saña la'net gelsün iy itden beter (2469)*

*Şad hezârân nâm u la'net iy pelîd
Şāhuña vü saña gelsün nā-bedîd (657)*

*Kim Yezîde la'net eylen dem-be-dem
Size cennet rûzi kıla Zü'I-celâl (1543)*

Yukardaki beyitlerde müellif, kim Yezîd'e her zaman lanet ederse, Allah'ın kendisine cenneti nasip edeceğini söyler. Hacı Nûreddîn Efendi'nin, Yezîd'e lanet etme konusunda Yûsuf-ı Meddâh'tan daha farklı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Şair, ilgili beyitlerde Yezîd'e lanet konusunda çok şeyler söylenildiğini ancak gerçeğin nasıl olduğunun bilinmediğini ifade eder.

*Yezîd için dinildi nice aqvâl
Bilinmez hiç ħaķîkat nicedür ħâl (1764)*

Hacı Nûreddîn Efendi, devamındaki beyitlerde, kimi zaman Yezîd'in imansız öldüğünü, kimi zaman ise şüphesiz Müslüman olduğunu söyler. Onun için bazı âlimler, evlad-ı Resûle ihanet ettiği için ona laneti uygun görürken, bazıları ise onun imansız öldüğünün bilinmemesi nedeniyle lanet edilmeyeceği görüşündedir (1765-1767). Şair, Hz. Hüseyin ve yakınlarına ettiklerinden dolayı Allah'ın onları bir cezaya uğratması halinde kimisinin köpek, kimisi hınzır olacağını söyler; fakat peygamberimiz Muhammed Mustafa'nın (a.s) hürmetine Allah katına tevakkuf ettiklerini ifade eder. Eğer Resûl'ün lütfunun olmaması halinde dünyadan hepsinin imansız gideceğini (1772-1776) ancak bu duruma Peygamber efendimizin razı olmadığını söylemektedir:

*İmānsuz gitmesine çoğ u azı
O Faħr-ı Kā' ināt olmadı rāzî (1777)*

Şair, sonraki beyitlerde ise Yezîd'in Hz. Hüseyin ve yakınlarına yaptıkları eziyetlerden ötürü kendisinin lanete layık olduğunu; ancak son nefeste imanla öldüğünü söyleyerek ona lanet etme konusunda kesin bir yargıda bulunmaktan çekinmiştir.

*Aña la'net dinilmek lâyıķ oldu
Velîşoñ dem Yezîd imānla öldi (1779)*

Karahan, mezuniyet çalışmasında matbu nüshalardan verdiği örnek beyitlerle³² Hacı Nûreddîn Efendi'nin Yezîd'e lanet meselesinde çok aşırıya gittiğini ifade etmektedir.³³ Ancak matbu nüshalar, yazma nüshalarla karşılaştırıldığında söz konusu beyitlerin hiçbirinin yazma nüshalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Böylelikle iddianın şairle alakası olmadığı, sözü edilen beyitlerin müstensihler tarafından sonradan esere eklenmiş olduğunu müşahade edilmiştir. Lâmiî Çelebi, ilk olarak Ehl-i Sünnet ulemasının Yezîd ve taraftarlarına lanet edilmesine dair görüşlerini "icma-i ümmet" çerçevesinde nakleder ve bu hususta muhtelif görüşlerin olduğunu söyler.

Lānet etmekte Yezîd ü āline
Baktılar icmā-i ümmet hāline (95)

Daha sonraki beyitlerde Lâmiî Çelebi, Yezîd'e lanet etmek konusunda diğer iki maktelden farklı bir yaklaşımda bulunmaktadır. Şeytana lanet etmenin hoş olmaması gibi Yezîd'in şeytandan pek farklı olmadığını, buna rağmen lanetçi biri olarak anılmanın doğru olmayacağını da ifade etmiştir. Söz konusu beyitler şunlardır:

Yani la'net etmesen şeytāna ger
Sana eyler mi ikāb ol dād-ger

Çünkü şeytandan Yezîd artık değil
Adını likāna takma sākî ol (108-109)

Yılmaz (2016: 734) doktora tezinde Osmanlı döneminde yazılan eserlerin müellifleri, Ehl-i sünnet düşüncesine sahip olmasına rağmen Hz. Hüseyin'i öldürten Yezîd'e lanet etmekten geri durmadıklarını ifade eder. Sünnî ulema genelde bu konuda susmayı tavsiye etse de Çelebi, kendine mukayyet olamayarak şunları da demekten geri kalmamıştır:

³² *Bu kelām ki ere mü 'min sem'ine*
Lā'net etsün ol Yezîd'in cānına (14)
Her kimiñ ola Hüseyin'e şefkati
'Aşkıla etsün Yezîd'e la'neti (59)
Ey muhibbi hānedāni Ehl-i Beyt
'Aşkıla ediñ Yezîd'e la'net (77)

Ve hemen her meclisin sonunda tekrarlanan şu beyitler:

İşbu yer la'net yeridir ey hümām
La'net eyleyin Yezîd'e vesselām
Ger dilersin bulasın yüce maķām
Eyle çok la'net Yezîd'e subh u şām

Ayrıntılı bilgi için bkz. Karahan, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, s.25.

³³ Aynı zamanda Karahan, maktelin on meclise göre tertip edilmesi, meclislerde okunmak üzere yazılması ve olayların belli bir mahiyette anlatılması gibi hususları örnek vererek Hacı Nûreddîn Efendi'nin Yûsuf-ı Meddâh'tan etkilendiğini ifade etmektedir. Ancak ilgili özellikler makteller arasında temel bir fark olmayıp diğer maktellerde mevcut olan türün ortak özellikleri olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Karahan, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, s.25-26.

*Ey dirîğa lîk kanı ihtiyâr
Nâgehânî zikr olucak ol şîrâr*

*Levh-i dilden olup bu kâl ü kâl
Terk-i la'net etmeğe kılmaz mecâl (121-122)*

- d. Matem, “büyük felaketlerden, özellikle sevilen bir kimsenin kaybedilmesinden duyulan derin üzüntüyü ve tutulan yası ifade eder.” (Harman 2003: 127) Bu kavram, insanlık tarihi boyunca farklı tezahürleri olmakla beraber teorik olarak değişmemiştir. Bu olgunun kutsallığı İslâmiyet’ten öncesine dayanmaktadır (Baş 2010: 379). Müellifler, Türklerde görülen yüzleri tırnaklama/ tırnakla çizme, siyah giyme, sine dövme, baş açma gibi matem figürlerine, Kerbelâ olayını konu alan metinlerinde yer vermişlerdir (Yılmaz 2016: 739). Yûsuf-ı Meddâh, eserinde “mâtem” kavramına yer vermezken, matem belirti olan “yüzünü/gözünü yırtmak” tabirlerini kullandığı görülmektedir. Müellif aşağıdaki beyitte Ali Ekber’in Kerbelâ meydanında şehit olmasıyla yakınlarının yüzlerini yırtarak matem tuttuklarını ifade etmektedir.

*Eyle didi ağladı kıldı fîgân
El uruben gül yüzün yırttı revân (1651)*

Yûsuf-ı Meddâh’ın aşağıdaki beytinde ise, Hz. Hüseyin için matem tutanlar yüzlerini gözlerini yırtıp onu şehit eden Şimr’e lanet ederler:

*Yüzlerini gözlerini yırttılar
Kamu ol dem Şimre la'net itdiler (1908)*

Lâmîî Çelebi ise, eserinde hem “mâtem” kavramını, hem de “kara giyme” figürünü kullanmıştır. Hz. Hüseyin’in şehit edilmesiyle birlikte âlemin, matem için kara elbise giydiğini, gökyüzünde yağmur yerine kan yağdığını ifade eder:

*Giydi âlem mâtem için kara don
Asumândan yağdı yağmur gibi hun (647)*

Hacı Nûreddîn Efendi, maktelinde ise yeryüzünün matem tutarak siyah elbise giydiğini ve yas tuttuğunu belirtmektedir:

*Eynine rû-yı zemîn esved libâs
Giydi mâtem tûtup ol-dem kıldı yas (160)*

- e. Maktelerde ve manzum mersiyelerde zikredilen en önemli kavramlardan biri de Âşûre’dir. Yûsuf-ı Meddâh’ın eserinde Âşûre’yle alakalı herhangi bir kavram yer almazken, Lâmiî Çelebi’nin ve Hacı Nûreddîn Efendi’nin eserlerinde Âşûre’yle alakalı kavram ve ibarelere yer verildiği görülmektedir. Lâmiî Çelebi eserinde “Yevm-i Âşûrâ” yani aşure günü manasında bu kavramı kullanmaktadır:

*Yevm-i Âşûrâ’da idi bu kıtâl
Hem daği ihdâ ve sittin idi sâl (644)*

Müslüman Türklerin tasavvufî halk geleneğinde önemli bir yere sahip olan Âşûrâ, aynı zamanda Muharrem’in onuncu günü ve daha sonraki günlerde özel merasimlerle pişirilip dağıtılan tatlıya verilen ad olarak literatürde

yerini almıştır (Arslan vd. 2009: 67). Hacı Nûreddîn Efendî'nin maktelinde ise “‘Āşūra'da ʿa'ām” şeklinde bu kavrama yer verilmiştir:

*Kimki bir kez ide 'Āşūra'da ʿa'ām
Cem' olup yiye anı her hāşş u 'āmm (596)*

- f. Hacı Nûreddîn Efendî'nin makteli, yukarıda izah edildiği üzere müstensihler tarafından çeşitli eklemeler yapılarak tahrifata uğratılmıştır. Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinin³⁴ de aynı şekilde müstensihler tarafından sahiplenildiği, değiştirildiği ve bazı eklemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca eserdeki Şîî/Alevî inanış ve düşünce tarzına uymayan bazı ifadelerin de eserden çıkarıldığı görülmektedir (Kartal 2014: 297). Karahan (1938-39: 25-26) mezuniyet çalışmasında bu iki maktel arasındaki çeşitli benzerliklerden yola çıkarak Hacı Nûreddîn Efendî'nin Yûsuf-ı Meddâh'ın maktelinden müteessir olduğu yönünde fikir beyan etmektedir. Ancak sözü edilen benzerliklerin birçoğunun müstensihlerin kendi tasarrufları sonucu ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Akdoğan 2017: 54-68). Lâmiî de ise, eserin telif tarihine yakın bir nüshanın varlığı ve tespit edilen nüshaların az olması nedeniyle müstensih müdahalelerinin, mahdûd bir seviyede kalmış olduğunu söyleyebiliriz (Karahan 1938-39: 20-23; Ertekin 2012: 29-30).
- g. Yûsuf-ı Meddâh ile Lâmiî Çelebi'nin maktelleri, halk arasında fazla rağbet görüp yayılmamıştır. Buna karşılık Hacı Nûreddîn Efendî'nin maktelinin, birçok yazma ve matbu nüshasının varlığı eserin halk arasında çok okunup yayıldığı en bariz göstergesidir³⁵ (Karahan 1938-39: 23).

SONUÇ

Hacı Nûreddîn Efendî'nin 16. yüzyılda telif ettiği Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini konu alan ve birçok yazma ve matbu nüshası bulunan *Hüseyin'in Makteli* adlı eseri halk arasında çokça okunmuş ve rağbet görmüştür. Yazma nüshalarından, Ehl-i Sünnet inancı ve düşüncesi çerçevesinde kaleme alındığı anlaşılan eserin, matbu nüshalarına eklenen yeni beyit, kavram ve ibarelerle, metnin bu çizginin dışına çıkarıldığı tespit edilmiştir. Müstensihlerin bu tasarrufları neticesinde ortaya çıkan bazı üslup sorunları, mevcut çalışmalarda müellifin kendisine mal edilmiştir. Bunun yanında maktelin bazı özelliklerinden yola çıkılarak Hacı Nûreddîn Efendî'nin müteessir ve taklitçi olduğu yönünde görüş beyan edilmiştir. Diğer maktellerle yapılan mukayese neticesinde eserin on meclise göre tertip edilmesi, toplantılarda okunmak üzere yazılması ve olayların belli bir mahiyette anlatılması gibi hususların makteller arasında temel bir fark olmayıp diğer maktellerde mevcut olan türün ortak özellikleri olduğu tespit edilmiştir. Eserlerin klasik mesnevi düzenine göre yazılması, Âşûre'yle ilgili kavramların kullanılması, tercih edilen aruz kalıpları ve beyit sayısı bakımından makteller arasında farklılık gösterebilmektedir. Bunun yanında Hacı Nûreddîn Efendî'nin maktelinin diğer maktellerden farkı ise Yezîd'e lanetle ilgili herhangi bir ibareye yer verilmemiş olmasıdır. Dolayısıyla söz konusu maktellerde, türün şekil ve muhteva gereği bazı ortak özelliklere sahip olmasının yanı sıra her maktelin kendine has özelliğinin olduğu görülmüştür. Hacı Nûreddîn

³⁴Yûsuf-ı Meddâh'ın makteli, müstensihler tarafından çeşitli yönlerden tahrifata uğratıldığı için farklı müelliflere nispet edilerek iki doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz. Nurcan Öznal Güder, *Kastamonulu Şâzî'nin Dâsîtân-ı Maktel-i Hüseyin'i (İnceleme-Metin-Adlar Dizini)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1997.; Özlem Demirel, *Âşikî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Bir Dil İncelemesi*, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

³⁵ Karahan, Fuzûlî ile Hacı Nûreddîn Efendî'nin maktellerini bir arada zikrederek bu metinlerin halk arasında çok okunup beğenildiği için defalarca basıldıklarını ifade eder. Bkz. Karahan, *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, s. 23

Efendi'nin makteli, müstensihler tarafından çeşitli yönlerden tahrifata uğratılarak müellif ve eser hakkında yanlış yargı ve değerlendirmelere sebebiyet verilmiştir. Yapılan inceleme ile nüsha farklarından elde edilen verilerle müstensihlerin eser üzerindeki tasarrufları ortaya konularak söz konusu duruma açıklık getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Eyüp (2017). *Hacı Nûreddîn Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Alp, Gökhan (2020). "Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi: Konuyu Kendi Realitesine Uygun Konumlandırma Çabası –Eksiklikler, Tespitler, Literatür-". *International Journal of Filologia* 3 (4): 56-89.
- Arslan, Harun (2001). *Lâmîî Çelebe'nin Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl (Giriş-Metin-Sözlük- İnceleme- Adlar Dizini)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Arslan, Mehmet– M. Erdoğan (2009). *Kerbelâ Mersiyeleri*. Ankara: Grafiker Yay.
- Arslan, Sami (2019). *Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak: Osmanlı İlim Kamuoyunda Bilginin Dolaşımı (İznik Medresesi-Süleymaniye Medreseleri Dönemi)*. Doktora Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Baş, Eyüp (2010). "İslâm Tarihinde Matem/Yas Kültürü ve Kerbelâ". C.2. Ed. Âlim Yıldız. *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*. Sivas. 379-386.
- Boğalı, İbrahim (1971). *Maktel-i Âl-i Resûl Lâmiî Çelebi*, Mezuniyet Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Çağlayan, Bünyamin (1997). *Kerbelâ Mersiyeleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Demirel, Özlem (2007). *Âşikî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Bir Dil İncelemesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Develioğlu, Ferit (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Eroğlu, Süleyman (2010). "Yahya Bin Bahşî ve Maktel-i Hüseyin'i". C. 2. Ed. Âlim Yıldız. *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*. Sivas. 43-59.
- Ertekin, Ertuğrul (2012). *Lâmîî Çelebi Maktel-i Âl-i Resûl*, İstanbul: Kevser Yay.
- Güngör Taşçıoğlu, Şeyma (1985). *Fuzûlî'nin Hadikatü's-Süeda'sı*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Güngör, Şeyma (2003). "Maktel" *İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 455.
- Güngör, Şeyma(2003). "Maktel-i Hüseyin". *İslam Ansiklopedisi*. C. 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 456-457.
- Güngör, Şeyma (1987). *Hadikatü's-Sü'eda*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Güzel, Abdurrahman (2014). *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaaslan, Mehmet (hzl.) (2012). *Hacı Nurettin Maktel-i Hüseyin*. İstanbul: Önsöz Yay.
- Harman, Ömer Faruk (2003). "Matem", *İslam Ansiklopedisi*. C. 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.127.
- İslamoğlu, Abdülmecit (2010). "Hacı Nûreddîn Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri". C. 2. Ed. Âlim Yıldız. *Çeşitli Yönleriyle Kerbela*. Sivas. 17-42.
- Karahan, Abdülkadir (1938-39). *Anadolu Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*. Mezuniyet Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kartal, Ahmet(2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- Özçelik, Kenan (2008). *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Öznel Güder, Nurcan (1997). *Kastamonulu Şâzî'nin Dâsîtân-ı Maktel-i Hüseyin'i (İnceleme-Metin-Adlar Dizini)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sami, Şemseddin(2013). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yay.
- Uludağ, Süleyman (2013). *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. Ankara: Kabalcı Yay.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü(1995) "Faslü'l-Hitâb". *İslam Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 216-217.
- Yılmaz, Müslüm (2016). *Klasik Türk Edebiyatında Kerbelâ Hadisesi*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.